

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Mészáros Gyula: Magna Ungaria. (A baskir-magyar kérdés.)
Budapest, 1910. 145 l.

MÉSZÁROS GYULA legújabb könyvében baskir tanulmányútja eredményeinek egy részét tárja «a tudós közönség elé». Nagyon kevésre becsülheti MÉSZÁROS a magyar történészek és nyelvészek tudományát, ha komolyan azt hiszi, hogy könyvét haszonnal forgathatják.

Nem vizsgálom, hogy a könyv első fele, a mely a keleten maradt magyarság emlékeivel, a baskir-magyar kérdéssel s a baskirok történetével foglalkozik, megfelel-e a tudományos történetírás követelményeinek. Majd megállapítják ezt nálamnál hivatottabbak. Külömben is M. maga kijelenti, hogy a «baskir-magyar kapcsolat léte vagy nem léte legelső sorban is nyelvészeti kérdés».

Nos hát, ez a nyelvészeti rész olyan bosszantóan felületes, annyira kirí minden sorából a módszertani ismeretek hiánya s a török és a magyar nyelvtörténetben való teljes tájékozatlanság, hogy tudományunk érdekében kötelességemnek tartom, hogy róla véleményemet sine ira et studio, de őszintén és leplezetlenül megmondjam.

A történeti részre csak egy megjegyzést akarok tenni. Különös, hogy M. nem is gondol arra, hogy JAKSICS GERGELY és ORLAY JÁNOS, valamint SZABÓ NAZÁRIUS úti jelentései, a melyeket PERECSENYI NAGY LÁSZLÓ közölt a Felső Magyar Országi Minerva első évfolyamában (1825-ben), koholmányok is lehetnek, sőt valószínűnek tartja, hogy «a tatár rabságban sínylődő (erdélyi) magyar népnek lehettek még esetleg a XIX. század elején is leszármazottjai akár Krimben, akár a Kaukázusban, sőt talán még messzebb keleten is, a kik még hagyományból ismerték valamennyire a magyar nyelvet» (23. l.). Pedig szemmel látható, hogy az a pár mondat, a melyet JAKSICS és SZABÓ (vagy PERECSENYI NAGY LÁSZLÓ?) a kaukázusi magyar Murza ill. a Mogoli nagy-követ szájába ad, a régi magyar nyelvben teljesen járatlan tudákos ember koholmánya. A Murza pl. így szónokol: «Jool tudom Eetseém, hol tennen szaallastok, de itt hazaatok, miik is sok

caaltozaast eerteunk, sok keuzteunk a' Píribék, ees Martalootz! de aall feuggetlenseegeunk, segeet meeg ama Jeheova a' Madjarok' Éstene». A Mogoli nagy követ meg így feddi SZABÓ NAZÁRIUS uramat: «*Tii elfajzott Madzsaar Szkikkaak és Szakkoo Honosok annyira megalaaztaatok magatokat, hogy elfeleudteetek eredeteteuket, és kivetkeuztetteetek magatokat a' hajdanisaagbool!*»

Kétségkívül meglepő a német *unabhängigkeit* mintájára alkotott s először 1792-ben előforduló *függetlenség* szó a Murza beszédében!

Annál gyanúsabb az egész dolog, mert SZABÓ NAZÁRIUS találkozása a Mogoli követtel veszedelmesen hasonlít egy konstantinápolyi jelenethez, a melyet SZAMOSKÖZY ISTVÁN beszél el *De originibus Hungaricis* című kéziratos munkájában. SZAMOSKÖZY kézírata, a melyet a XVIII. században még CZWITTINGER is látott, elveszett vagy lappang valahol, de a minket érdeklő részt egész terjedelmében idézi belőle LAURENTIUS TOPPELTINUS *Origines et occasus Transylvanorum, seu erutae nationes Transylvaniae, earumque ultimi temporis revolutiones* (Lyon, 1667, második kiadása Bécsben, 1762-ben) című munkájában. TOPPELTINUS idézete így hangzik:

«*Hic et illud addere libuit, quòd Samozius in Mss. Or. Hung. adfert. Proximis annis ad Amurathem Turcarum Imperatorem, ex vetere illa Magarum Patria Legatum Constantinopolim venisse, à fide dignis, et quorum auctoritas in conspicuo est accepti. Is gratiam atque amicitiam publicè priuatimque regi et regno periturus, tam honorifice à Turcarum Tyranno acceptus fuisse traditur, ac si perpetua deuinctus consuetudine non vt ad familiaritatem Imperatoris se applicaturus, sed ab hoc inuitatus Rex illorum esse videtur. Is vbi Europæum Vngarum ibi esse cognovisset (aderat autem à Cæsare Rudolpho ad Turcam missus magnæ quidam vir prudentiæ et eloquentiæ) ad se inuitatum comiter Patrio sermone, quem ut Orator Cæsareus intelligenet, allocutus est, ac ultro citroque habito colloquio, Audio, inquit, ille, vos alienigenarum quorundam contubernio promiscuè permisceri. Cum Orator Cæsareus annuisset, ita quandoque vsu solitum venire. Tum ille, Hæc, inquit, est ratio, quod Martia illa indoles, qua quondam toti Europæ et Asiæ terrori fuistis, sensim in vobis exoluerit, externoque hosti prædæ facti estis. Nos vero aborigines vestri, vt arbitror, ita generis nostri prosapiam tuemur, vt exterorum affinitatem ad nos corruari, ex vetere gentis instituto capitale censeamus. Vnde fit ut asperis barbarisque septa gentibus, vetus illa et intaminata natio, suismet ipsorum viribus quantumvis infestos hostes sustinere ab omni æuo valeat. Dicebat præterea se minime Legatum de pace aut fœdere conciliando esse ad imperatorem Turcarum missum, quippe cuius arma neutiquam ad eas oras adhuc penetrassent, omniaque illa essent à periculo et discrimine vacua: Sed vt, quæ justæ causæ necessitudinis essent, notitia et familiaritate in eandem amicitiam, ille Magarû Rex, se cum hoc Imperatore aggregaturus esset.»*

Hogy ki volt az említett jelentések koholója, PERECSENYI «gewährsmann»-jai, vagy maga PERECSENYI-e, azt nehéz volna eldönteni. Én inkább PERECSENYIRE gyanakszom, a ki, úgy látszik, feltűnni vágyó ember volt, s mint munkái mutatják, sokat bibelődött a magyar őstörténet kérdéseivel. A LITERÁTI NEMES SÁMUELEK korában PERECSENYI különben sem állana egyedül koholmányával.

De lássuk e kis kitérés után a munka szorosabban vett nyelvézeti részét (100—144.).

MÉSZÁROS valószínűtlennek tartja, hogy «a baskírság vérében beolvadt magyarság volna». Ebben kétségkívül igaza van; de már a czáfolat módja nem kifogástalan. «Ha tényleg megvolt az a beolvadás, — írja a 102. lapon — akkor annak nyomának is kell lennie. Hangtani, nyelvjárási, de legfőképen szókinésbeli maradványai volnának ennek az elegyedésnek». Megengedem, hogy a beolvadásnak hangtani nyoma talán volna (vagy legalább lehetne), de abból, hogy a baskírban nincsenek magyar elemek, még nem következik, hogy a magyar beolvadás nem történt meg. Hiszen ha a beolvadás mindig jövevényszavak átvételével járna, akkor ilyen alapon — hogy csak egy példát említek — a mi palóczaink török voltát is meg lehetne czáfolni. Erre a kérdésre különben lesz alkalmam bővebben is kitérni.

Megvallom, hogy MÉSZÁROS könyvének ez a része nem könnyű olvasmány; hihetetlen talán, de úgy van, hogy MÉSZÁROS a szokott nyelvtudományi terminológiát sem ismeri, illetőleg a műkifejezéseket nem a szokott értelemben használja. A 102—108. lapon pl. a kazáni tatár-baskír hangmegfeleléseket akarja megállapítani s ezt így fejezi ki: «Eredeti sajátságainak a megállapítása kedvéért mint alapnyelvhez (!) a kazáni tatárhoz viszonyítjuk, mert minden tekintetben ehez áll legközelebb». Azt hiszem, ehhez a mondathoz nem kell kommentár! A 125—133. lapon M. folyton «a baskír nyelv kazáni tatár elemei»-ről, «a baskír területhez közel fekvő Kama-vidéki tiptér nyelvjárási hatásáról», «a baskír nyelv csuvasos jellegű elemeiről», «kírgiz elemeiről» beszél, pedig egyéb szavaiból nyilvánvaló, hogy baskír-kazáni, b.-tiptér, b.-csuvas részleges szókészletbeli egyezésekre gondol. A felhozott pár kírgiz szó azonban csakugyan újabb jövevényszó lehet.

Súlyosbító körülmény, hogy nemcsak a czéger hamis, hanem a felsorolt tények legnagyobb része is vagy értéktelen (már rég ismert), vagy helytelen, s csak itt-ott akad (főkép az alaktani részben) egy-egy használható megjegyzés vagy megfigyelés.

Nem vállalkozhatom arra a különben is czéltalan munkára, hogy e fejezet minden hibáját apróra kimutassam; ítéletem igazolására csak egyetlen egy találmásra kiválasztott lap tévedéseit igazítom helyre.

A 130. lapon a szerző ezt írja: «Vannak a baskir nyelv szókincsében olyan elemek is, a melyek sem a kazáni tatár nyelv, sem pedig a tipter nyelvjárás segítségével nem fejthetők meg, hanem egyedül a Volga-vidék legtöbb régiséget megőrzött nyelvéből, a *csuvas nyelvből* értelmezhetők». Ne ütközzünk meg az «értelmezhetők» szón, a melynek idézett mondatban nincs értelme, hanem nézzük a tényeket. M. határozott kijelentése után kissé meglepő, hogy a bizonyítékul felsorolt 24 baskir szó közül majd a felének megvan pontos megfelelője a kazáni tatárban is:

bask. *hələähen* «hiúz» (csuv. *sälē'is*) || kaz. tat. *säläüsen* BÁL. BUDAG.*)

bask. *im* «orvosság» (csuv. *im*) || kaz. tat. *im* BÁL. OSTR. BUDAG. RADL.

bask. *jiphe* (ajtó-) heveder (csuv. *tepsä* sarokvas, ajtóvas). || Fölösleges bizonyítanom, hogy e két szónak egymáshoz semmi köze. A cs. *tepsä* = kaz. tat. *tupsa, tubsa* «ajtó-sarok» BÁL. OSTR. VOSKR.

bask. *keljan* «növényfaj» (csuv. *keljan* «árványhaj») || mis. Bug. PAAS. *keljan* id. Külömben is nyilvánvaló, hogy az idézett csuvas szó szókezdő *k*-ja miatt csak újabb, kazáni tatár v. miser jövevény szó lehet.

bask. *kikäl* «a ló homlokáról lecsüngő haja» (csuv. *kikirik* «kakastaréj»). || Nem tartoznak össze. Az id. bask. szó ∞ kirk. *kekil* «die haarbüschel, die man auf den vorderköpfen der knaben nicht abrasirt». A csuvas szó megfelelői pedig kaz. BÁL. *kikeriki*, VOSKR. *kikrak*, miser Bug. PAAS. *kikarik*, bask. *kikalök* id. (a bask. szót a 107. lapon maga MÉSZÁROS veti egybe a kaz. tat. *kikrak*-kel).

bask. *lepek, lepäk* «kicsi, alacsony» (csuv. *lep* «horpadt föld»; *lap, läbe* «völgyhajlás, talp»; *laptak, laptšek* «lapos») || kaz. BUDAG. *läpčä-* «einsinken, vertiefungen bilden»; *läpčäk* «eingefallen».

bask. *malahaj* «prémes süveg» (csuv. *malaxxaj*) || kaz. tat. *malaxai* id. BÁL. OSTR. BUDAG.

bask. *ömrao* «lapoczkacsont» (csuv. 'emer, 'emrä, 'ömrä «szügy») || kaz. tat. *umrau* RADL.

bask. *sapan* (csuv. *šäppan* «köpönyeg») || kaz. tat. *šapan* BÁL.

bask. *tirek* (csuv. *tšä* «hímzés»). || Nem tartoznak össze. A bask. *tirek* = kaz. RADL. *tiräk* «arabeske, zeichnung (in gewebe)» BÁL. *tšräk* «varrás, himzöminta, mustra». A csuv. *tšä* meg = kaz. RADL. *tšer*, alt. tel. kirk. *tür* «muster, die zeichnung eines zeuges, einer stückerei, die bunten verzierungen auf den filzdecken».

*) A két függőleges vonás utáni részt én tettem hozzá.

bask. *tuyel* «egész, teljes» (csuv. *təgəl* «páros») || kaz. *tögäl* «ganz, vollständig», RADL.

Ennyi fölületesség, félreértés egyetlen egy lapon talán egy kicsit mégis sok! S a 131. lap nem kivétel, a többi éppen ilyen. Ex uno disce omnes!

Sed nunc venio ad fortissimum! MÉSZÁROS a 133—137. lapon harmincz magyar és baskir szó között található etymologiai egyezést hoz fel. Hogy a < jellel összekapcsolt magyar és baskir szavak viszonyát milyennek képzei, az kiviláglik a szerző következő két kijelentéséből:

«... rátereljük a figyelmet azokra az *etymologiai egyezésekre*, amelyek a baskir és a magyar nyelvkinccs között mint hasonlóságok észlelhetők. Ezen fejezet tárgyalásánál természetesen az a legfontosabb kérdés, hogy melyik lehetett az átadó, és melyik az átvevő nyelv» (133. l.).

Majd alább:

«A viszony tehát ezen baskir és magyar hasonlóságok között csak etymologiai, amilyen szavakat százával mutathatunk ki a török-tatár nyelvek akármelyikéből. A származás iránya pedig nem a magyarból indul ki, hanem éppen ellenkezőleg, a török-tatárságból indul és a magyarban ér véget.»

Ezzel szemben két dolgot könnyen megállapíthatunk: 1. hogy a felhozott szavak nagyobb részének a törökséghez egyáltalában semmi köze sincsen, s 2. hogy a jegyzékben egyetlen egy magyar szó sincsen, a mely a vele egybevetett baskir szóval közvetlen kapcsolatban volna. Az *ártány*, *bor*, *czége* (?), *csalán*, *csákány*, *hurok* és *kalkány* csakugyan régi török jövevényszavak (persze nem a baskir nyelvből), de ha már a szerző ezt a hét szót felhozta, nem tudom elképzelni, miért nem hozta fel az *arat*, *balta*, *bátor*, *béka*, *békó* stb. stb. szavakat, a melyek szinte régi török jövevények, tehát megfelelőik megvannak a legtöbb török nyelvben, többek közt a baskirban is.

Vannak határok, a melyeken túl a czáfolás is komikus. Az ember elámul, látva azt a bátorságot, a melylyel a szerző, a kinek a magyar szófejtő irodalom legfontosabb termékeiről sincs tudomása, a magyar szavakat baskir szavakkal egyezteti. Ott ékeskedik e jegyzékben a német eredetű *péllda*, a szláv *bot*, *cserény*, *gyantár*, *gyanta*, *póta*, az *orca* (magyar összetétel), a finnugor *lap*, *nyál*, *odu*, *tegez* (MÉSZÁROS is tudja, hogy e szavak eredeti fgr. szavak, de azért török szavakkal is egybeveti őket), az arab eredetű baskir *bóta*, kaz. tatár *föta* (< arab *فوطه*) stb. Befejezésül csak két kis cikket, a 28-dikat és a 25-diket írom ide egész terjedelmükben:

28. *uhu* (*uhog, uhogás*) nagy fülesbagoly (*Bubo ignavus* Forst.) Pallas Lex. II. 457.

< bask. *ukä* = bagoly | čuv. *ūǰǰə, ūǰe, ūǰə* = bagoly | oszm. *puhu*: *puhu-kušu* = bagoly.

A szerző tehát lehetségesnek tartja, hogy egy bask. *ukä*-nek az oszmanliban *puhu* feleljen meg! Mondanom sem kell, hogy a b. *ukä* oszmán-török megfelelője *öǰü, öǰü* (BARB. DE MEYNARD), s hogy az oszmánli *puhu-kušu* = *boǰu-kušu* (vö. BARB. DE MEYN., ZENKER, BUDAG.) «igézet-madár». Még mulatságosabb dolog, hogy a ném. *uhu*-t, csak azért, mert a Pallas lex. *Baglyok* cikkének írója a *Bubo maximus*-t — előttem ismeretlen okból — német névén nevezi, szerzőnk megteszi magyar szónak s a magyar-baskir szóegyeztések között szerepelteti!

Hasonló a 25. cikkecske is:

25. *tibet*: eine Art sehr feiner dichter Wollenzeuge. OklSz. (*tábit, tábat* = gewässertes Zeug NySz.)

< bask. *dəbat* = a kecske finom szőre; *dəbat-šal* = finom kecskeszőr-kendő.

Már ZOLNAI megjegyzi az OklSz.-ban, hogy a m. *tibet* (hapax legomenon!) = ném. *tibet* «eine Art sehr feiner dichter Wollenzeuge», HEYSE, Fremdwb.¹⁹ 870. A «habos selyemszövet» jelentésű *tábit, tábat*-ról, a melynek perzsa a *tibet*-hez semmi köze, már CzF. tudja, hogy megfelelői legtöbb európai nyelvben el vannak terjedve: olasz *tabi*, fr. *tabis*, ném. *tabis*, ang. *tabby* id. s valamennyi a perzsa *utabi* «kostbarer seidenstoff» átvétele.

«A nyelvtudomány — írja MÉSZÁROS befejezésül — ... egyetlen adattal sem igazolja azt, hogy a baskir nyelvben felismerhető magyar elemek volnának». Hogy ez mennyire igaz, azt M. könyvének negatív eredménye legfényesebben bizonyítja.

Mindig elismertem s elismerem most is, hogy MÉSZÁROS GYULA török népköltési gyűjteményei rendkívül becsesek nyelvtudományi s néprajzi szempontból is. Bonyolultabb nyelvtudományi probléma megfejtéséhez azonban a gyakorlati nyelvtudás nem elégséges; ahhoz több kell: biztos módszer, az illető nyelvek történetének alapos ismerete és széleskörű bibliographiai ismeretek. A ki e nélkül fog a munkához, az lépten-nyomon botlik, s *notis est derisui*.

GOMBOCZ ZOLTÁN.